

Makine ve İnsan Çeviri Sorunları (Türkçe-Rusça Dil Çifti Örneği)

Berberoğlu S. S.

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
Türkiye

Giriş

Dil çevirileri kültürel etkileşimi sağlar. İnsan yapımı ve yapay zekâ çevirileri arasındaki farklar, dilin incelikleri ve kültürel öğelerde belirgindir. Ancak, dil çevirileriyle ilgili başlıca bir sorun, insan yapımı ve yapay zekâ tabanlı çeviriler arasındaki kalite farklılıklarıdır. Makine çevirileri genellikle büyük metin verileriyle eğitilir, ancak dilbilgisel yapılar ve deyimler gibi unsurlarda zorlanabilir. İnsan çevirmenler, dilin duygusal ve kültürel bağlamını anlama yetisiyle doğru çeviriler sağlar.

Teknolojinin gelişimiyle dijital insani bilimler, yapay zekâ sayesinde dilbilimcilerin büyük verileri hızlıca analiz etmesini ve geniş kapsamlı çalışmalar yapmasını sağlar. Bu çalışmalar, dilbilimsel anlayışı iyileştirmek ve çeviri tekniklerini geliştirmek adına yapay zekâ tabanlı sistemlerle yoğun bir şekilde incelenmektedir. Bu bağlamda Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, dijital insani bilimler paradigması doğrultusunda “Yapay Zekâ Çağında Çevirmen Olmak. Derlem Tabanlı İnsan ve Makine Çevirisi İncelemeleri (Türkçe-Rusça Örneğinde)” [4] başlıklı çalışma ile öncülük yaparak Türkçe-Rusça çeviri araştırmalarında bir başlangıç noktası oluşturmaya çalışmıştır. Türkiye’de bu alandaki araştırmaların sınırlı olması ve özellikle Rusça ile ilgili çalışmaların eksikliği, bu çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Bu eksiklikten yola çıkarak çalışmanın odak noktası, Türkçe-Rusça dil çiftinde metin analizi ve çeviri alanında insan bilgisinin, yapay zekâ temelli DeepL çeviri uygulamasının bilgileriyle karşılaştırılması ve çeviri sonrası analiz algoritmasının geliştirilmesidir.

Materyal ve yöntem

Bu çalışma, Türkçe-Rusça dil çifti üzerinden dil yapısının farklı katmanlarını birleştiren, örtülü bilgileri içeren bir söylem türü olan medya metinlerini incelemektedir. Örnek metin olarak www.cumhuriyet.com.tr portalındaki “Deniz Berktaş ile Kuzeyden notlar: Savaş Moldova’yı nasıl dönüştürüyor?” başlıklı makale [3] üzerinde yapılan araştırma, çalışmanın temel veri kaynağını oluşturmaktadır. Çalışma, Türkçe-Rusça çeviri sürecinin öncesi ve sonrası aşamalarını ele alarak bir çeviri algoritması oluşturulmaktadır. İlk aşama, çeviri amaçlı metin analizini içerir ve bu aşama kaynak metnin içeriğini ve bağlamını anlamak için önemlidir. Bu süreçte göndergeler tespit edilir. İkinci aşamada, Türkçe kaynak metin, ana dili Türkçe olan bir çevirmen tarafından Rusçaya çevrilmiştir. Çeviri sürecinde yapay zekâ tabanlı çeviri uygulamaları kullanılmamıştır. Üçüncü aşamada, çeviri sonrası analizi için DeepL çeviri uygulaması kullanılmış ve Ulusal Rus Derlemi’nden [2] faydalanılmıştır. Derlem çalışması, çeviri sonrası analizinin vazgeçilmez bir aşaması olduğundan dolayı, kaynak metinde yer alan eşdizimler, metaforlar, deyimler gibi birimlerin kullanım özellikleri Ulusal Rus Derlemi’ne göre tespit edilmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın dördüncü aşamasında dünya medyasının Rusça

çevirilerinin bulunduğu en kapsamlı medya portalı olan www.inosmi.ru [1] sayfasındaki Rusça hedef metinler incelenmiştir.

Tespitler

Çalışma kapsamında ele alınan örnek için kaynak metnin (KM), ana dili Türkçe olan çevirmenin (Ç1), yapay zekâ tabanlı DeepL uygulamasının (Ç2), ana dili Rusça olan çevirmen ve/veya editörün (Ç3) çeviri seçeneğinin bulunduğu bir tablo hazırlanmıştır [4, s.85].

M	Moldova kimliğinden vazgeçmek Moldova'nın gelecekte Romanya'yla birleşmesi ve Rumen milliyetçilerinin "Büyük Romanya" idealinin oluşmasına giden yolda bir taş daha deşmek anlamına geliyor.
1	Отказ от молдавской национальности значил бы, что Молдова в будущем будет объединена с Румынией и станет барьером на пути к осуществлению румынского националистического идеала "Великой Румынии".
2	Отказ от молдавской идентичности означает вскапывание ещё одного камня на пути к будущему объединению Молдовы с Румынией и формированию идеала румынских националистов «Великой Румынии».
3	Отказ от молдавской идентичности означает закладывание ещё одного камня на пути к будущему объединению Молдавии с Румынией и реализации идеала «Великой Румынии» румынских националистов.

[4, s.95]

KM'de bulunan "taş deşmek" → "oluşuma fayda sağlayacak bir durum yaratmak" anlamında kullanılmıştır.

Ç1'in hedef metin kodlaması analiz edildiğinde "bir taş daha deşmek" ifadesini *стать барьером на пути* olarak kodladığı görülmüştür. Ç1'in KM'deki metaforu "bariyer oluşturmak" olarak yorumladığı için gönderge analizi hatası yaptığı anlaşılmaktadır.

Ç2 *вскапывать ещё один камень на пути* ifadesini kullanmıştır. Ancak Ç2 hedef dilde "deşmek" biriminin düz anlamını yapılandığı için Rusçada anlaşılmayan bir söz öbeği ortaya çıkmıştır. Bu deyimde ilk bakışta olumsuz bir anlam olduğu görülmekte, o nedenle DeepL bu şekilde bir çeviri yapmakta fakat bağlama baktığımızda tam tersi bir anlam içerdiğini görmekteyiz.

Ç3'ün metnin bağlamına göre mantıksal çıkarım stratejisine başvurarak *закладывать ещё один камень на пути* ifadesini kullandığı görülmektedir. Ulusal Rus Derlem analizi sonucunda söz konusu eşdiziminin Türkçedeki metafor ile aynı anlamda kullanıldığı tespit edilmiştir [4, s.96].

Sonuç

Bu çalışma kapsamında yapılan tespitler sonucunda ana dili Türkçe olan çevirmenin çoğunlukla gönderge analizi hatası ve girişim hatası yaptığı anlaşılmıştır. Gönderge hatası durumunda göndergenin bağlama göre değerlendirilmediği

görülmüştür. Ana dili Rusça olan çevirmenin en çok mantıksal çıkarım stratejisine başvurduğu tespit edilmiştir. Yapay zekâ tabanlı makine çevirisi olan DeepL'in çeviri sonrası analizinde girişim hatasının türü olan kelimesi kelimesine biçim odaklı çeviri yaptığı, kullanım sıklığı yüksek olan kelimelerin semantik alanından yola çıkarak bir araya getirdiği yani en çok eşdizim hata türü yaptığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak yapay zekâ tabanlı uygulamalar çeviri sürecinde önemli bir rol oynamaktadır, ancak insana özgü becerilerin yerini almak için henüz yeterli değildir. Bu sebeple analiz yapabilen çevirmen oldukça önem taşımaktadır. Bu bağlamda yabancı dil ve çeviri öğretiminin ilk aşamalarından itibaren çeviri amaçlı metin çözümlemesinin kavratılması önemlidir. Bu noktada, derlem temelli çeviri sonrası analizin ne kadar önemli olduğunu fark etmekteyiz.

KAYNAKÇA

1. Заметки с севера с Денизом Берктаем: как военный конфликт на Украине меняет Молдавию? [Электронный ресурс] // ИноСМИ. – Режим доступа: <https://inosmi.ru/20230306/ukraina-261150366.html>. – Дата доступа : 04.12.2023.
2. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ruscorpora.ru/word/main>. – Дата доступа: 12.11.2023.
3. Deniz Berktaş ile Kuzeyden notlar: Savaş Moldova'yı nasıl dönüştürüyor? [Electronic resource] // Cumhuriyet. – Mode of access: <https://www.cumhuriyet.com.tr/dunya/deniz-berktay-ile-kuzeyden-notlar-savas-moldovayi-nasil-donusturuyor-2057458>. – Date of access : 12.11.2023.
4. Kaşoğlu, A. Yapay Zeka Çağında Çevirmen Olmak Derleme Tabanlı İnsan ve Makine Çevirisi İncelemeleri (Türkçe-Rusça Örneğinde) / A. Kaşoğlu, O. Kozan. – Ankara : Paradigma Akademi Yayınları, 2023. – 113 s.